

Грищенко В.М.
Канівський природний заповідник
aetos2@ukr.net

Книш М.П.
Гетьманський національний природний парк
knysh.sumy@email.ua

ПРО ЗАНЕСЕННЯ ДІБРОВНИКА (*OCYRIS AUREOLUS*) ДО ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ

До недавнього часу дібровник або лучна вівсянка (*Ocyris aureolus*) вважався одним із найбільш численних птахів Палеарктики. Загальна його чисельність ще в 1980-х рр. оцінювалася в сотні мільйонів особин (Kamp et al., 2015). Тільки в лісостепу Середнього Сибіру у другій половині літа вона становила 1,6–3,3 млн. особин (Жуков, 2006). У Південному Заураллі в деяких біотопах густина населення у другій половині червня перевищувала 200 ос./км² (Блинова, Блинова, 1997).

Дібровник став хрестоматійним прикладом далекого розселення – вид китайського фауногенетичного комплексу (Штегман, 1938) поступово просуваючись на захід і північний захід досяг зрештою півночі Європи. Його неосяжний ареал простирався від Фінляндії, Латвії, Смоленської області Росії та північного сходу України до Тихого океану. При цьому навіть птахи європейської популяції летять зимувати до Південно-Східної Азії (Спангенберг, Судиловская, 1954; Ojanen, 1997; Степанян, 2003). Тобто це ще й хрестоматійний приклад того, що шляхи міграції можуть повторювати шляхи розселення.

Існує думка (Назаренко, 1999), що величезний ареал дібровника сформувався внаслідок двох крупномасштабних екологічних подій, до чого була причетна господарська діяльність людини. Це – експансія аграрного ландшафту в Південній Азії, де переважає рисосіяння, і трансформація лісової рослинності Сибіру та Європейської Півночі з виникненням і поширенням таких вторинних угруповань як луки (пасовища, сінокоси, неугіддя) – сучасного гніздового біотопу дібровника.

Процес експансії дібровника досяг Європи у XIX ст., ще на його початку він не зустрічався захід-

ніше Уральського хребта. За сотню років (1825–1925) вид заселив територію площею у 2,7 млн. км² (Nowak, 1975). На північному заході Росії він з'явився в останні десятиліття XIX ст. – на початку XX ст. (Мальчевский, Пукинський, 1983). У 1902 р. був виявлений на верхньому Дніпрі в межах нинішньої Смоленської області Росії, а в 1920-х рр. – на Десні в нинішній Брянській області (Станчинський, 1929). В Україні дібровник почав гніздитися в заплаві Десни приблизно в той же час. В.В. Станчинський (1929) знайшов його на межі Чернігівської області у 1926 р., а в 1930 р. гніздування відмічене на південь від м. Новгород-Сіверський – біля сіл Пирогівка й Собич (Schepe, 1931). Є також дані про знахідку на гніздуванні біля м. Остер на Чернігівщині у 1912 р. (Емельяненко, 1916), але ця робота П.Г. Емельяненка належить до досить сумнівних джерел інформації, бо містить численні помилки. Тобто в Україну дібровник проник під час великої хвилі розселення, яка відмічалася в 1910–1920-ті рр. (Ojanen, 1997).

Залітні дібровники реєструвалися практично по всій Європі – на захід до Франції, Великобританії, Ірландії, Італії (Nowak, 1975; Cramp, Perrins, 1994; Glutz von Blotzheim, 1997). Є. Новак (Nowak, 1975) пов'язував такі далекі зальоти з невдалими спробами подальшого розселення.

Як залітний вид у гніздовий період дібровник відзначався в багатьох місцях і в Україні. А.К. Шепе (Schepe, 1931) спостерігав двох співаючих самців на острові Дніпра південніше Києва, М.В. Химин (1991) – біля с. Полонка Луцького району на Волині. Бачили їх декілька раз у Дніпропетровській області (Стаховський, 1954; Стаховський, Мясоедова, 1957; Булахов, Губкин, 1996.). Співаючий самець трапився біля с. Степанів-

ка-1 Приазовського району Запорізької області (Кošелев, Пересадько, 1996), а також у Лісовому масиві в м. Київ (Матус, 2002). У багатьох місцях дїбровника знаходили також під час міграцій: в околицях Канєва (Шарлемань, 1933), у Черкаському районі (Орлов, 1948), на Полтавщині в Зінківському й Гадяцькому районах (Гавриленко, 1946) та в заплаві р. Коломак у Полтавському районі (Байрак та ін., 2003). Зі статусом «рідкісний пролітний вид» дїбровник внесений до складу орнітофауни заказника «Печеніжський» на Харківщині (Кривицкий, 1998).

Експансія дїбровника продовжувалася до 1980-х рр. У 1960-1970-х рр. відмічалася зростання чисельності виду в Ленінградській області (Мальчевский, Пукинский, 1983), а до початку 1980-х рр. – у Фінляндії (Ojanen, 1997). Але вже в 1990-ті рр. з'явилися перші свідчення швидкого й широкомасштабного скорочення чисельності (Kamp et al., 2015). У Росії протягом останнього десятиліття ХХ ст. вона знизилася більш як на 10%. У результаті вид, який мав у Європі статус *secure* отримав інший – *declining* (Birds in Europe, 2004). Про надзвичайно несприятливий розвиток подій свідчить і швидка зміна статусу виду в Міжнародному Червоному списку. У 2004 р. дїбровник отримав статус *near threatened*, у 2008 р. – *vulnerable*, у 2014 р. – *endangered* (Kamp et al., 2015). Зараз він уже *critically endangered* (BirdLife International, 2017).

Аналіз наявних даних показав катастрофічний спад чисельності всієї популяції цього виду на території Росії (між 1980-м і 2013 рр. на 84,3-94,7%), а в багатьох регіонах і повне зникнення (Kamp et al., 2015; Бурский, 2018; Мищенко, 2018 та ін.). Визначальним фактором прискореного зникнення цієї вївсанки вважається широкомасштабний браконьєрський вилов на міграційних шляхах та в місцях зимівлі, перш за все у Східній та Південно-Східній Азії (Kamp et al., 2015). Мільйонні зграї дїбровників, яких у Китаї називають «рисовими птахами», скупчуються в період осінніх міграцій і на зимівлях на рисових та інших полях у Південному Китаї й сусідніх країнах. І в таких же величезних кількостях вони використовуються як делікатесна їжа на традиційному щорічному «Фестивалі їжі» в цій країні (Назаренко, 2018). Наприклад, лише в одному з міст Південного Китаю для цього свята відловлювали щорічно більше 100 тис. особин одного тільки дїбровника (Tomada, 2006). Лише для одного з магазинів у провінції Гуандун за сезон знищується близько 500 000 дїбровників (Fijen, 2015).

Формально цей бізнес був заборонений ще в 1997 р., але інтенсивний нелегальний вилов існує й понині. Не менш суттєва, а можливо, й основна причина – різка інтенсифікація сільського господарства в Китаї, що веде до значного хїмічного забруднення, скорочення площі оселищ, нестачі кормів і врешті-решт до росту смертності й погіршення стану птахів (Бурский, 2018; Мищенко, 2018). Вказується також на поголовну моду на опудала дїбровника в сучасному Китаї (Кулаков, 2018). Входить він і в число видів співочих птахів, що відловлюються птахоловами для утримання в клітках та продажу (Бекмансуров, 2018). У заплавлених угіддях європейської частини Росії додається ще один негативний фактор – повне припинення сінокосіння й випасу худоби, руйнування дренажних систем, що з роками приводить до заміни лучного різнотрав'я злаково-осоковими асоціаціями, заростанню чагарниками й заболочуванню (Мищенко, 2018). Негативно впливає на популяцію дїбровника й випалювання трави на луках (Thomas, Heim, 2016). Наразі дїбровник віднесений до рідкісних птахів європейського центру Росії як вид, чисельність якого скорочується (Список..., 1998), включений до ряду регіональних Червоних книг (Корольков, Миронов, 2001; Бородин, 2008 та ін.).

В Україні невелика ділянка ареалу дїбровника залишалася стабільною протягом десятиків років – аж до кінця ХХ ст. У 1990-ті рр., поселення цього птаха були зосереджені на відрізку деснянської заплави довжиною близько 90 км – від кордону з Російською Федерацією на південь до с. Радичів Копорського району Чернігівської області (Афанасьєв и др., 1992; Книш, 1995; Грищенко та ін., 1999; Grischtschenko, 2001). Дїбровники гніздилися там само, де були виявлені ще в 1920-ті рр.

Поширення цієї вївсанки дуже спорадичне, окремі місця гніздування значно віддалені одне від одного. В кінці ХХ ст. було відомо чотири поселення: околиці с. Очкине Середино-Будського району – можливо, до 5 пар, с. Коротченкове та с. Собич Шосткинського району Сумської області, околиці с. Радичів Копорського району Чернігівської області – приблизно по 10 пар у кожному з цих локалітетів (Афанасьєв и др., 1992; Книш, 1995; Грищенко та ін., 1999; Гаврись, 2003). Гніздування в інших місцях на півночі Сумської та Чернігівської областей не виключалось, але вид ніде більше не знаходили (Grischtschenko, 2001). Слід зауважити, що повідомлення про гніздо дїбровника зі слабо насиженими яйцями, знайдене 10.05.1976 р.

в лісовому яру зі струмком поблизу с. Малі Проходи Харківського району Харківської області (Гудина, 2009) – явно помилкове, адже указаний біотоп і фенодата зовсім не відповідають особливостям поширення й біології виду.

На гніздуванні дібровник дотримується певної стації – заплавної лук у долинах річок – і більше ніде не гніздиться. В умовах заплави Десни птахи оселяються на підвищених ділянках сінокошних лук, які прилягають до річки або заболочених стариць; ділянок із чагарником вони уникають. Тут серед відносно невисокого травостою, як правило, присутні високорослі рослини – рутвиця блискуча, гадючник звичайний, зрідка кінський щавель.

Прилітають дібровники пізно, зазвичай у третій декаді травня чи на початку червня. Масове гніздування спостерігається у другій декаді червня. Гнізда птахи влаштовують на землі серед невисокої трави. У двох знайдених повних кладках було по 5 яєць (Афанасьєв и др., 1992; Книш, 1995). У кінці липня більша частина птахів покидає район гніздування, останні – в першій половині серпня. Найбільш пізня зустріч – 11.08.1982 р. (Афанасьєв и др., 1992).

За різними оцінками, станом на 1990-ті рр. загальна чисельність дібровника в Україні не перевищувала 50-100 пар (Grischtschenko, 2001; Гаврись, 2003). Пізніше, у XXI ст., стан популяції значно погіршився. Наші (за активної участі В.М. Малишка) пошуки у 2011 і 2018 рр. на луках у заплаві Десни засвідчують прогресуючу деградацію виду, відсутність раніше відомих його поселень. Єдиний раз поодинокий самець трапився 23.07.2011 р. на лузі поблизу с. Боровичі Середино-Будського району Сумської області. Є також неперевірені дані орнітологів-аматорів про зустрічі на верхньому Дніпрі в Чернігівській області. Показово, що в заплаві Десни в суміжній з Україною Брянській області Росії в останні десятиріччя дібровник також не відзначався, незважаючи

на цілеспрямовані пошуки цього виду (Лозов и др., 1997; Косенко, Кайгородова, 2011).

Очевидно, що різке погіршення стану деснянської популяції дібровника визначається тими ж негативними факторами, які діють на всьому гніздовому ареалі й на зимівлях, проте тут можуть бути і свої регіональні особливості, наприклад, раннє сінокошення, випасання худоби в місцях гніздування тощо.

Таким чином, гостро стоїть питання про заходи зі збереження цього виду, посилення його охоронного статусу. Дібровник занесений до Червоного списку МСОП як вид, що перебуває у стані критичної загрози, знаходиться під охороною Бернської конвенції, включений до «Переліку видів тварин, що підлягають особливій охороні на території Сумської області». Однак цих суто декларативних заходів недостатньо. Надмірна обмеженість і спорадичність поширення, негативна динаміка й раніше малої чисельності дібровника в Україні та інші несприятливі обставини змушують глибоко задуматися над проблемами його охорони і з більшою певністю розглянути раніше поставлене питання про занесення дібровника до Червоної книги України (Афанасьєв и др., 1992; Книш, 1995; Грищенко, 1998; Гаврись, 2003). На наш погляд, у другу і третю її редакції (Червона книга України, 1994, 2009) він не був занесений помилково.

Поки не пізно, цю помилку слід виправити – дібровника необхідно занести до Червоної книги України. Це надасть правову основу для охорони кожного відомого поселення виду, наприклад, шляхом створення сезонних заказників. Також посилить інтерес до дібровника, сприятиме розвитку моніторингових досліджень, що диктується необхідністю слідкувати за поширенням і станом населення виду, якістю лучних біотопів і всього заплавної комплексу Десни. Необхідно провести ретельне обстеження заплави Десни в межах колишнього ареалу дібровника, а також інших можливих місць його гніздування.

Література

1. Афанасьєв В.Т., Гаврись Г.Г., Клестов Н.Л. Орнитофауна деснянської пойми і її охорона. Київ, Ін-т зоол. АН України. – 1992. – 58 с. (Препринт 92.7).
2. Байрак О.М., Проскурня М.І., Стецюк Н.О., Слюсар М.В., Томін Е.Ф., Гостудим О.М. Еталони природи Полтавщини: Розповіді про заповідні території. – Полтава: Верстка, 2003. – 212 с.
3. Бекмансуров Р.Х. О необходимости запрета отлова дубровника с целью клеточного содержания и коммерции на территории России // Первый Всероссийский орнитол. конгресс. (г. Тверь, Россия, 29 января – 4 февраля 2018 г.). Тез. докл. – Тверь, 2018. – С. 27.
4. Блинова Т.К., Блинов В.Н. Птицы Южного Зауралья: Лесостепь и степь. Т. 1. Фаунистический обзор и охрана птиц. – Новосибирск: Наука, 1997. – 296 с.
5. Бородин О.В. Дубровник *Emberiza aureola* Pallas, 1773 // Красная книга Ульяновской области. – Ульяновск, 2008. – С. 452-453.
6. Булахов В.Л., Губкин А.А. Современное состояние орнитофауны Днепропетровщины // Праці Українсько-

- го орнітологічного т-ва. Т. 1. – 1996. – С. 3-18.
7. Бурский О.В. Множественная природа сокращения численности дубровника // Первый Всероссийский орнитологический конгресс (г. Тверь, Россия, 29 января – 4 февраля 2018 г.). Тезисы докладов. – Тверь, 2018. – С. 48.
  8. Гаврись Г.Г. Вівсянка-дїбровник // Птахи України під охороною Бернської конвенції. – Київ, 2003. – С. 377-378.
  9. Грищенко В.М. Про занесення нових видів птахів до Червоної книги України // Беркут. – 1998. – Т. 7, вип. 1-2. – С. 94-103.
  10. Грищенко В.М., Яблонівська-Грищенко Є.Д., Атамась Н.С., Кушка Т.Я., Негода В.В. До орнітофауни середньої течії Десни // Беркут. – 1999. – Т. 8, вип. 1. – С. 108-110.
  11. Гудина А.Н. Редкие и малоизученные птицы Восточной Украины. Т. 3. Passeriformes. – Запорожье: Днепровский металлург, 2009. – 182 с.
  12. Емельяненко П.Г. Птицы Остерского уезда Черниговской губернии // Птицеведение и птицеводство. – 1916. – Т. 7, вып. 3. – 106-172.
  13. Жуков В.С. Птицы лесостепи Средней Сибири. – Новосибирск: Наука, 2006. – 492 с.
  14. Кошелев А.И., Пересадько Л.В. Новые данные о редких залетных птицах Северного Приазовья // Території, що важливі для збереження птахів в Україні – ІВА програма: Мат-ли конф. – Київ, 1996. – С. 56-57.
  15. Книш М.П. Матеріали до поширення та біології дїбровника в Україні // Беркут. – 1995. – Т. 4, вип. 1-2. – С. 43-44.
  16. Корольков А.К., Миронов В.И. Дубровник – *Emberiza aureola* Pallas, 1773 // Красная книга Курской области. Том 1. Редкие и исчезающие виды животных. – Тула, 2001. – С. 95.
  17. Кривичкий И.А. Заказник «Печенежский» и его орнітофауна // Птицы бассейна Северского Донца. Вып. 4-5. – Харьков, 1998. – С. 12-22.
  18. Косенко С.М., Кайгородова Е.Ю. Птицы биосферного резервата «Неруссо-Деснянское Полесье». – Брянск, 2011. – 89 с.
  19. Кошелев А.И., Пересадько Л.В. Новые данные о редких залетных птицах Северного Приазовья // Території, що важливі для збереження птахів в Україні – ІВА програма: Мат-ли конф. – Київ, 1996. – С. 56-57.
  20. Кулаков Д.В. Гнездование дубровника *Emberiza aureola* в Вологодской области // Рус. орн. журн. – 2018. – Т. 27, экспресс-вып. № 1597. – С. 1821-1823.
  21. Лозов Б.Ю., Коршунов Е.Н., Коршунова Е.Н., Шпиленок И.П. Фауна редких и уязвимых птиц Неруссо-Деснянского физико-географического района и проблемы ее сохранения // Редкие и уязвимые виды растений и животных Неруссо-Деснянского физико-географ. района. Брянск: Грани, 1997. – С. 149-214.
  22. Мальчевский А.С., Пукинский Ю.Б. Птицы Ленинградской области и сопредельных территорий: история, биология, охрана. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1983. – Т. 2. – 504 с.
  23. Матус А.А. Встречи некоторых редких видов птиц в Среднем Приднепровье // Беркут. – 2002. – Т. 11, вип. 1. – С. 26.
  24. Мищенко А.Л. Дубровник в Европейской России: история побед и поражений // Первый Всероссийский орнитологический конгресс (г. Тверь, Россия, 29 января – 4 февраля 2018 г.). Тезисы докл. – Тверь, 2018. – С. 226.
  25. Назаренко А.А. Хозяйственная деятельность как фактор роста фаун и сообществ птиц на восточной окраине Азии: приглашение к дискуссии // Вестн. ДВО РАН. – 1999. – Вып. 1. – С. 22-30.
  26. Назаренко А.А. Великое в малом: нетривиальная динамика популяции, ареала и направленности сезонных миграций у буробойки белоглазки *Zosterops erythropleurus* в XIX-XX столетиях (о коллизии региональное биоразнообразие – хозяйственная деятельность) // Рус. орн. журн. – 2018. – Т. 27, экспресс-вып. № 1555. – С. 168-193.
  27. Орлов П.П. Орнітофауна Черкаського району // Наукові записки / Черкаський держ. ін-т. – Черкаси, 1948. – Вип. 2, кн. 2. – 117 с.
  28. Спангенберг Е.П., Судилловская А.М. Род овсянки // Птицы Советского Союза. М.: Сов. наука, 1954. – Т. 5. – С. 376-498.
  29. Список редких гнездящихся птиц Европейского центра России // Редкие виды птиц Нечерноземного центра России. – М., 1998. – С. 318-320.
  30. Станчинский В.В. Географическая изменчивость и распространение дубровника, *Emberiza aureola* Pall. // Ежегодник Зоол. музея АН СССР. – 1929. – Т. 29. – С. 243-265.
  31. Стаховский В.В. Некоторые данные о птицах днепровской плавни в связи со строительством Каховской ГЭС // Третья экологическая конф.: Тез. докл. Ч. 3 / Киев. гос. ун-т. – Киев, 1954. – С. 158-160.
  32. Стаховский В.В., Мясоедова О.М. Некоторые данные о наземных позвоночных Днепровской плавни в связи со строительством Каховской ГЭС // Вопросы экологии. – Киев, 1957. – Т. 2. – С. 182-189.
  33. Степанян Л.С. Конспект орнитологической фауны России и сопредельных территорий (в границах СССР как исторической области). – М.: Академкнига, 2003. – 808 с.
  34. Химин М.В. Перше спостереження вівсянки-дїбровника (*Emberiza aureola*) на заході України // Каталог орнітофауни західних областей України. – Луцьк, 1991. – Вип. 2. – С. 137-138.
  35. Червона книга України. Тваринний світ. – Київ: Українська енциклопедія, 1994. – 464 с.
  36. Червона книга України. Тваринний світ. Т. 2 / за ред. І. А. Акімова. – Київ: Глобалконсалтинг, 2009. – 600 с.
  37. Шарлемань М. Матеріали до орнітології Державного лісостепового заповідника ім. Т. Шевченка та його околиць // Журн. біо-зоол. циклу ВУАН. – 1933. – Т. 2, вип. 6. – С. 93-108.

38. Штегман Б.К. Основы орнитогеографического деления Палеарктики // Фауна СССР: Птицы. – Т. 1, ч. 2. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1938. – С.1-157.
39. BirdLife International 2017. *Emberiza aureola*. The IUCN Red List of Threatened Species 2017: e.T22720966A119335690.
40. Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status. – Cambridge, UK: BirdLife International, 2004. (BirdLife International Series № 12). – 374 p.
41. Cramp S., Perrins C.M. (Eds.). Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. – Oxford: Oxford Univ. Press, 1994. – Vol. 9. Buntings and New World Warblers. – P. 264-276.
42. Fijen T.P.M. Dramatic decline of Yellow-breasted Bunting due to illegal trapping // Dutch Birding. – 2015. – Vol. 37, is. 5. – P. 337-338.
43. Glutz von Blotzheim U.N. (Hrsg.). Handbuch der Vögel Mitteleuropas. – Bd. 14, Teilbd. 3. Emberizidae. – Wiesbaden: Aula Verlag, 1997. – S. 1723-1748.
44. Grischtschenko V. Die Weidenammer *Emberiza aureola* in der Ukraine // Ornithol. Mitteilungen. – 2001. – Bd. 53, Nr. 9. – S. 303-306.
45. Kamp J., Oppel S., Ananin A.A., Durnev Y.A., Gashev S.N., Hölzel N., Mishchenko A.L., Pessa J., Smirenski S.M., Strelnikov E.G., Timonen S., Wolanska K. and Chan S. Global population collapse in a superabundant migratory bird and illegal trapping in China // Conservation Biology. – 2015. – Vol. 29, is. 6. – P. 1684-1694.
46. Nowak E. Ausbreitung der Tiere. Neue Brehm-Bücherei. 480. – Wittenberg Lutherstadt: A. Ziemsen Verlag, 1975. – 144 S.
47. Ojanen M. Yellow-breasted Bunting // The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. – London: Poyser, 1997. – P. 756.
48. Schepe A. Zum Vordringen der Weidenammer (*Emberiza aureola* Pall.) in der Ukraine // Ornithol. Monatsber. – 1931. – Bd. 39, H. 3. – S. 88-89.
49. Tamada K. Population change of grassland birds over ten years in Nakashibetsu, eastern Hokkaido // Ornithol. Sci. – 2006. – Vol. 5. – P. 127-131.
50. Thomas A., Heim W. Die Weidenammer verschwindet – Welche Gefahren drohen im Brutgebiet? // Vogelwarte. – 2016. – Bd. 54, H. 4. – S. 350-351.

Матеріали до 4-го видання Червоної книги України. Тваринний світ. (Серія: «Conservation Biology in Ukraine». – Вип. 7, Т. 3.) – Київ, 2019. – 416с.

ISBN 978-966-02-8576-7 (заг.)

ISBN 978-966-02-9013 (Т.3.)

Редакційна колегія: **Акімов І. А.**, чл.-кор. НАН України, директор Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена; **Харченко В. О.**, заступник директора Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена, секретар Національної комісії з питань Червоної книги України; **Костюшин В. А.**, завідуючий Відділом моніторингу та охорони тваринного світу Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена; **Василюк О. В.**, науковий співробітник Відділу моніторингу та охорони тваринного світу Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена.

Макет: Н. В. Антонова.

Фото на обкладинці: М. В. Богомаз.

Впорядкування географічних координат: В. О. Горяінова.

До збірника включені відомості про знахідки у 2009-2017 роках видів тварин, занесених до Червоної книги України, а також обґрунтування для внесення нових видів, або виведення їх з Червоної книги України. В публікації представлена інформація, зібрана понад як 139 фахівцями-зоологами та аматорами. Загалом подано інформацію про 7500 зустрічей червонокнижних видів тварин. Збірник розрахований на професійних зоологів, природоохоронців, працівників установ природно-заповідного фонду.

Рукопис рекомендовано до друку Вченою радою Інституту зоології імені І. І. Шмальгаузена (протокол №8 від 24.09.2019 р.).

Збір та опрацювання матеріалу здійснено за сприяння Ukrainian Nature Conservation Group.

© Інститут зоології імені І. І. Шмальгаузена НАН України, 2019

© Ukrainian Nature Conservation Group, 2019